

नजीक नेपाळी सैन्याचा पराभव केला (१८१६ फेब्रुवारी २८). त्यानंतर काही दिवसांनी तहाला मान्यता दिली.

ह्या संधीमुळे नेपाळी राज्यातला इक्षिणी सरहद्दीवळचा सुपीक प्रदेश नेपाळसत्तेत राहाला नाही. गढवाल व कमाऊचे जिल्हे ब्रिटीश कंपनीला छावे लागले. सिक्किम-मधून सत्ता काढून घेतली व काठमांडू येथे ब्रिटीश रेसिडेंटला ठेवणे मान्य केले.

या संधीचा इंग्रजांना फार फायदा झाला. त्यांच्या राज्याची सरहद्द पश्चिमोत्तर वॉगाराळ प्रदेशाला जाऊन मिडली, सिमला, मसूरी, अल्मोडा, नैनीतालसारखी पर्वतीय नगरे त्यांना मिळाली.

१० फेब्रुवारी १८१७ या रोजी इंग्रजांनी सिक्किमच्या राजाशी एक सह करून घेतला. या तहप्रमाणे नेपाळच्या राजाकडून मिळालेला प्रदेश इंग्रजांनी सिक्किमच्या राजाला दिला. याचा फायदा हा

झाला की नेपाळ व भूतान या दोन्ही राज्यांमधल्या प्रदेशावर इंग्रजांना एक दोस्त राज्य मिळाले.

अशातऱ्हेने देशातली संस्थाने एकेक करून इंग्रजांच्या छात्राखाली येऊ लागली. हिंदुस्थान मध्यवर्ती प्रदेशातले पेंढारी व पठाण स्वाभ्या करून अराजकता पसरवीत होते. राजपुतान्याला आपसातली भांडणे आढत गेली.

पेंढाऱ्यांनी १८१५-१६ मध्ये निजामचे उत्तरी सरकारच्या राज्यात लुटालुट सुरू केली. बॉरन हेस्टिंग्स याने पेंढाऱ्यांची मुळमुळाट बंद पाडण्यासाठी एक योजना तयार केली आणि १८१८ जानेवारीपर्यंत त्यांचा पूर्ण विभोड केला. पेंढाऱ्यांसारखेच पठाणपण लुटालुट करीत होते, परंतु त्यांच्यावर आपला अंकुश रहावा म्हणून त्यांच्या नामकाला बळवून घेऊन त्याला एक छोटे राज्य देऊ केले.

डाव उलटला

एका गावी सोन्याबापू नावाचे गरीब गृहस्थ रहात असत. उदरनिर्वाहाचा काही मार्ग दिसला नाही तेव्हा त्यांनी रामपुरी प्रस्थान केले. त्या गावच्या लोकांचा देवावर फार विश्वास होता. त्या गावी सोन्याबापू वैष पालवून संतप्रवक्तासारखे राहू लागले. गावकऱ्यांनी सोन्याबापूची भक्ति पाहिली व त्यांच्या मनात सोन्याबापू विषयी आदर वाढत गेला.

हळूहळू गावच्या देवळाची सर्व व्यवस्था गावकऱ्यांनी सोन्याबापूच्या हाती दिली. ते गावकऱ्यांकडून फंड गोळा करीत व देवाचा कोणता तरी उत्सव दर आठ-वड्याला काढीत. अशातऱ्हेने सोन्याबापूने अस्तान छान बसले. पोटापाण्याची विना उरली नाही.

हळूहळू सोन्याबापूच्या मनात पैसाचा लोभ वाढू लागला. हळूहळू पैसां शोळा

कळू लागले. त्यांनी शिवराजि उत्सवाची तयारी सुरू केली.

शिवरात्रीच्या आधी एकदा सोन्याबापूंनी गावकऱ्यांना देवळाच्या आवारात एकत्र करून विनंती केली-“भवत हो! उद्यांपरबां शिवराजि येते आहे. ना शिवरात्रीला लक्षदीपोत्सव व्हायचाला हवा, रावभर लक्षदीप तेवत राहावे पाहिजेत. त्याच बरोबर भजन कीर्तनाची व्यवस्था पण करावी लागणार. ब्रह्मभोज देखील वेबटी झाला पाहिजे. आपल्या भावाचे नांद तीर्थ-संन म्हणून जगसर प्रसिद्ध झाले पाहिजे.”

सोन्याबापूंचा ठराव सर्व गावकऱ्यांना पसंत पडला. त्यांनी जवळपासच्या गावकऱ्यांकडून प्रण वर्गणी वसूल केली आणि शिवरात्री उत्सवाला हजर राहण्याची विनंती केली.

एका जेनेचे खूप आले शिवरात्रि सत्सवाला. पहलें पावून पुजे, पाठ, भजन, कीर्तनदिकाने मुरवात झाली.

सोन्याबापूंना लोक शंकराचा आवतार मानू लागले. स्वतः गोपाळपण तेच मानू लागला होता. त्या दिवशी गोपाळ आपला तेव्हा त्याला एका बाजूला येऊन सोन्याबापू म्हणाले-“हे पहा गोपाळराव! आज देव तुमच्या अंगात येणार आहे. म्हणजे तुम्ही तसे नडले तरी पाहिजेच व देवाच्या तोंडचे शब्द म्हणून तुम्ही सांगायचे की आजचा उत्सव संपल्यावर जी रक्कम उरेल ती माझ्या नावे गांवकऱ्यांनी लिहून द्यावी.

Fullscreen

127

16 / 80

कारण कोणाला कशी हुबुड्या होईल कोणास जाऊक?”

गोपाळच्या मनात सोन्याबापूंप्रति जो आदर होता तो पाहू नसत होता. देवाच्या नावाने वसूल केलेले वन स्वतःच्या नावी लिहून टाकायला सांगतो आहे, लबाड! बापू माची खोब मोडलीच पाहिजे.

रात्री लक्षदीप लावण्यात आले. सर्व देऊळ त्या रम्योत्तीच्या प्रकाशात सुंदर दिसत होते. कीर्तन चालू होते. भजन चालू असता सोन्याबापू व गोपाळ पण मजबूत निमग्न झाले.

तेवढ्यात सोन्याबापूंनी डोळ्याने खुण केली. लगेच गोपाळ जोराने ओरडला. भजन एकाएकी थांबले. गोपाळ शिवहांडव नृत्य करू लागला. सर्व ते दृश्य पाहून मानून गेले. पण सोन्याबापूंनी तबाना खात केले व म्हणाले-“हे पहा, गोपाळच्या अंगात देव आला आहे. काल रात्री मला दृष्टीत आला. देव म्हणाला, मी कोणत्यातरी रूपात प्रगट होणार आहे आणि देव अंतर्धान पावला. तो दृष्टीत येवार्थे आला. शंकराला आपल्या पैकी कोणामध्ये काही दोष दिसला बसावा.”

नंतर सोन्याबापू गोपाळकडे वळून रमला विचारू लागले-“प्रभो! आपल्या भक्तांच्या हातून काही अपराध दडला आहे का? आपल्या आज्ञेचे आम्ही झोळे झांकून अक्षरशः पालन करू.”

गोपाळ बोलू लागला-“हे स्वामिद्रोही! मी स्वप्नात तुला आज्ञा केली होती. पण या पापाच्या सडुचातून बाहेर यायची तुम्ही इच्छा दिसत नाही. या सर्व भक्तांच्या समोर सत्य रूपकून ठेवून मला राग यायला कारण झाला आहेस. आज पावेतो तू माझी सेवा करून पुष्कळ पुण्य मिळविले आहेस. आज माझ्या अदृश्य देहांत मुक्ता पंचमूर्तींचा हा देह लीन होण्यास उत्तम मुहूर्त आहे. तुला मी स्वप्नात सांगितले त्याप्रमाणे तू सजीव समाधी घे. तू आज्ञा मंग केली आहेस.” असे सांगून गोपाळ बेगुन स्थितीत जमिनीवर पडला.

काही वेळाने त्याला बुद्ध आली. तो पर्यंत सर्व भक्त सोन्याबापूला धोळका करून विचारू लागले-“काय हो, हे सर्व तुम्ही का नाही आम्हांला सांगितले? देवाची आज्ञा मोडलीत! त्याचे फळ तुम्हांला मिळेल ते मिळेल, आम्हां गांवकऱ्यांना पण

देवाचा कोप सहन करावा लागेल, तुमच्या सारखा भाग्यवान कोण असणार? स्वतः देवाने तुम्हांला प्रेमाने बोलाविले आहे, तेव्हा आम्ही तुमचे अभिमान करतो.”

नंतर काही गावकऱ्यांनी एक खडा खणला. सोन्याबापूंचे हातपाय कापू लागले. गोपाळने त्यांना फसविले होते. म्हणून एका बाजूला राग तर दुसऱ्या बाजूला प्राणभय. ते थरथर कापू लागले. तेवढ्यांत एक जण येऊन म्हणाला-“धावे! समाधीप्रवेशाची तयारी झाली आहे.”

पण सोन्याबापू म्हणाले-“मी हाती घेतलेले काम पुरे करून समाधी घेणार

आहे. घाई कसली? मी गेल्यावर या गावावर भोठ भोठे प्रसंग येतील. म्हणून मला काही तजवीज केली पाहिजे."

गावकऱ्यांना सोन्याबापूच्या बोलण्याचा राग आला. म्हणाले-"तू कसला भक्त रे! देवाने स्वतः बोलाविले व तू पाय मागे घेतोस? देवाने आपला तिसरा डोळा उचडला तर तुज्याबरोबर आम्ही छुट्टा भरून होऊन जाऊ. आम्ही तुझे एक देखील ऐकणार नाही."

सोन्याबापूच्या अर्वांगाला घाम सुटला. ते सर्व पहात असता गोपाळचे पाय धरून म्हणाले-"गोपाळ! तूच बांधविलेस तर हा जीव वाचणार?"

सोन्याबापूंनी गोपाळचे पाय कां धरले, लोकांना कळना, तेव्हा गोपाळ म्हणाला-मी खरी गोष्ट सांगतो ती ऐका! सोन्याबापू आपल्या गावी बोटापाण्यासाठी नक्ताचे माँग करत आले. आपण त्यांचे सत्य रूप

बोळवले नाही. त्यांनी धनलोभाने पैसे जमा करण्याचा उद्योग सुरू केला. त्यासाठीच त्यांनी निरनिराळे उत्सव योजले. शिवरात्रीचा उत्सव त्यासाठीच होता. त्यांनी मला देव अंगात घेण्याचे सोय करायला सांगून देवाचे सर्व घन आपल्या गावी लहून देण्यास सांगवे असे सांगून ठेवले होते. हे सर्व मी वाचवी सांगितले असवे तर तुमचा माझ्या बोलण्यावर विश्वासच असला नसता. पण आता सर्व वस्तुस्थिती उघड झाली आहे."

सोन्याबापूंनी गोपाळ जे म्हणाला ते सर्व खरे असल्याचे कबूल केले. ज्या गृहस्थाचा सर्वांनी इतके दिवस आवर केला त्याला शिक्षा करण्याचा विचार कोणाच्या मनाला शिवला नाही. परंतु सोन्याबापू स्वतःच गांव सोडून निघून गेले.

रूप घेतले आहे. त्याला पाच रूपांत पकडून ठार करून जाळून टाकूया.”

पडक्या देवळाच्या पुजाऱ्याच्या अपुव धातुर्पाच्या गोष्टीवर शिखीमुखला विश्वास बसला होता. तो बस्वलाचे रूप घेऊन पळत असल्यास नवल नाही. नागजातीचा विश्वास त्याच्या अपूर्व शक्तीवर आहे. म्हणून हे भोळे बाबडे नाग बस्वलाला पाहून बस्वलाच्या रूपात पुजारीन असल्याचे समजून फसल्यास नवल नाही.

असे समजून शिखीमुखने आपल्या लाल कुऱ्याला ‘छू’ करून बस्वलावर झोडले आणि म्हणाला—“विक्रम! तुम्ही सर्व जण

जाऊन त्या बस्वलाला पकडा. छट्छट्टाच्या अनुषांगी सांगितल्याप्रमाणे बस्वलाच्या रूपांत तो पुजारी असू शकेल, असो किंवा असो, निदान आता तरी त्यांना रडवईल असे वागून मागणार नाही. बी विकते, तो मुद्देत लपून बसलेला तर नाही, हाची खात्री करून घेतो.” असे सांगून शिखीमुख मुद्देत शिरला.

गुहेचा काना कोपर लक्षपूर्वक पाहल्यानंतर शिखीमुखला काही क्षणा दिसल्या. त्यानला पुजारी त्या मुद्देत काही दिवस था होईना, राहाला असेल, या गोष्टीचा त्याला संशय राहाला नाही. गुहेच्या एका कोपऱ्यात वाघाचे कातडे बंधरलेले होते. दुसऱ्या कोपऱ्यात काही मांडी व बुडी दिसल्या. कुलींच्या बाजूला दोन मवाळी तेलात भिजवलेल्या दिसल्या.

शिखीमुखने प्रत्येक भित व जमीन ठोकून पाहून खातरी करून घेतली की पळून जायला कोठून चोर वाट तर नाही. तो मुकळ आधी निपून गेला होता व फार जातुर्पाचे त्याने गुहेच्या तोंडावर बस्वलाचा उपयोग केला होता.

पडक्या देवळाच्या पुजाऱ्याच्या जातुर्पाचे शिखीमुख कौतुक करीत उभा असता त्याला

एकाएकी विक्रमकेशरीची जायोजी ऐकू जाली. तो लगेच मुद्देबाहेर जाला. बस्वलाला उंच बडकांच्या कोंडीत कोंडून मागलेक त्याच्या गळ्यात दोरीचा फांस घालण्याच्या प्रयत्नात होते. लाल कुत्रा त्या बडकांपसून पळून जावला तो पळवाट होती तिच्या तोंडाची पलीकडच्या राजूने मूकत होता. बस्वलाला पळून जाणे अवघड होते.

विक्रमकेशरी शिखीमुख जवळ येऊन हळूच म्हणाला—“किंणी! हे काळे वस्त्रच आहे, पुजारी नाही, हे मला नक्की कळत आहे. परंतु या मूर्ख नागलोकांच्या बोलण्यावर विश्वास केला नाही तर बापण बिनाकारण यांना दुखविल्या सारखे होईल. ही बोष्ट हे लोक आपला नायक छट्छट्टासह बाला सांगितल्याप्रमाणे राहणार नाहीत. म्हणतोय—“आम्ही सर्व माहीत असून ही बाणून कुजून बस्वलाच्या देवांतल्या पुजाऱ्याला सोडले. पुजाऱ्याच्या मंशांतवावर छट्छट्टासहचा पूर्ण विश्वास आहे, हे पण आपण संघर्षांना माहीत जाहे.”

“पण मला तसे वाटत नाही. पुजाऱ्यामुळे छट्छट्टासह संकटात सांपडला. तेव्हा तो पुजाऱ्यावरचा त्याचा विश्वास

उजाला आहे. उलट तो पुजाऱ्याचा तो द्वेष व घुषा करू लागला आहे. हे काही असो, बोंगराखाली पाहारा देवाऱ्यांना पुजारी या मुद्देतून निपून गेल्याची बोष्ट मक्कीन माहीत नसणार. आणि हे अजबल या मुद्देत रहात आहे. याला वस्त्र घेऊन जाऊन छट्छट्टासह व बाधांना आपण बालपू या. नंतर आपण पुजाऱ्याचा सोप काडू.” शिखीमुख म्हणाला.

शिखीमुखने उंच बडकावर चढून असलेल्या कडे न्याहाळून पाहिले. ते भोळे बडकून लोकांना नेडसावीत पळून जाण्याचा समारोह होते.

चांदोबा

चांदोबा

शिखीमुखने एकदा बहुकडे दृष्टी फिर-
विली. दूर भांडीत साडांवर जंगली केळी
लोंबत होत्या. त्या ओढून त्यांची दोरी
बळून दोरीचा फास अस्वलाच्या कळपात
टाकून ओढला. तो फास, अस्वल त्यात
जास्त बडकत बाईल जसा नेताने ओढण्यात
आला. अस्वल दोरी दोन्ही हातांनी घसून
ही तोडू लागले. शिखीमुखने सर्वांना सावध
कसून दोघातिघा नागलोकांना वर लडका-
वर शठपून दोरी वर ओढायला सांगितले.
त्यामुळे अस्वल जमिनीवरून एक दोन फूट
वर उचलले गेले. शिखीमुखने ते असहाय
अवस्थेत असताना त्याच्या तोंडात एक दोर

टाकून तो दोर जोराने आवळला. स्वार्गतर
अस्वलाला हालता दुळता येईना.

शिखीमुख व विक्रमकेतरीने त्या अस्व-
लाला शिताफीने लडकांच्या कोंडीतून बाहेर
काढले. नंतर दोरखंडे नागलोकांच्या हातात
देऊन म्हणाले—“जला भावां सवरांच्या
वस्तीकडे. तुमचा नायकच सांगेल की हा
पुजारी आहे की हे अस्वल आहे.”

अस्वलाला घेऊन सर्व शवरांच्या वस्ती-
पर्यंत आले. तेव्हा गावातल्या बायका व
मुले ‘पुजारी अस्वल’ ‘पुजारी अस्वल’
असे ओरखत त्यांच्या मावूच येऊ लागले.
जिवाजी व लट्ठूसिंह गांवाच्या वाड्यात
बसले होते.

जिवाजीला बाहेर गडबड ऐकू आली
तेव्हा त्याने बाहेर येऊन पाहिले. शिखी-
मुखला व अस्वलाला पाहून त्याने विचारले—
“हे काम घेऊन आला आहोस? तो बदमाश
पुजारी गुहेत नव्हता का?”

“पुजारी गुहेतून केव्हाच पळून गेला.
ही गोष्ट पाहारेकऱ्यांना कळू नये म्हणून
त्याने गुहेत या अस्वलाला बांधून ठेवले
होते.” शिखीमुखने आपल्या सनभुतीप्रमाणे
जिवाजीला सांगितले. थोडा वेळ विचार
कसून तो पुन्हा आपल्या आपाला म्हणाला—

“लट्ठूसिंहाच्या अनुयायांना वाटते आहे की
हे अस्वलच पुजारी आहे. म्हणून त्याला
एकदून आणले आहे. तेव्हा लट्ठूसिंहाने
एकाचा या अस्वलाला पाहून घेतले तर बरे
होणार आहे. त्याने सांगितले तरच त्याच्या
नाम अनुयायांना हे अस्वल आहे की पुजारी
हे कळेल.”

त्याच वेळी लट्ठूसिंहाने दोन अनुयायी
त्याला आपल्या सांगांचा माघार देऊन
बाहेर घेऊन आले. त्याने आपल्या अनुयायां-
कडून सर्व हकीकत ऐकून घेतली व
अस्वलाकडे खोल नजरेने पाहून म्हणाला—
“पुजारी काय नाटेल ते करील. मी या

अस्वलाला घेऊन जाऊन माझी मुलगी
नायमल्ली हिच्याकडे ठेवतो. नायमल्लीचा
हातातली बरछी पाहून हे अस्वल खरे
काय ते बोलेल. नंतर आपल्या अनुयायां-
कडे वळून ती म्हणाला—“आपण सर्वांनी
सावध राहिले पाहिजे. तो पुजारी कुत्रा
जंगलात फिरत असल्यास आस्वय नाही.
आपल्या सर्व नाग अनुयायांना सावध करा.
त्या दुष्ट पुजाऱ्याला पकडले पाहिजे.”

लट्ठूसिंहाचे अनुयायी त्या अस्वलाला
घसून तेथून निघून गेले. तेव्हा जिवाजीने
मोठ्या प्रेमाने लट्ठूसिंहाची पाठ पोपटून
म्हटले—“बरे तर लट्ठूसिंह! जाव्ही जातो

आपल्या गावी. त्या दुष्ट पुत्रांमध्ये आपल्या परस्परांमध्ये फुटणाऱ्या एक भिन्न उभी केली होती. आता हे सर्व आपण विसरू या. तुझ्या जखमा छेक करू नयेत, मनी मला क्षमा आहे. माझ्या मुलाने आईबाईत जे केले त्याबद्दल मला वाईट वाटते.”

जिवाजीचे ते शब्द ऐकून लट्ठूसिंह जोराने हसला व म्हणाला— “तुला वयात घाई केली नाही तर उघाट वयात करतो का कोणी? मी देखील त्याच्या कथाचा जखमांना आपल्या सासऱ्याच्या जाबतीत घाईच केली होती

मी! माझी पोरगी नामधल्लीकडे पहा, तिच्या समोर हा पोर मोठा नरसुख नाटलो मला तरी. तुम्ही सर्वांनी आज रात्री माझ्या गावी भेजवानीला हजर राहावे पाहिजे. तोपर्यंत त्या पुजारी कुठ्याचा शोष सुद्धा कदाचित लागेल.”

लट्ठूसिंहाचा सत्कार स्वीकार करणे बरोबर होईल की नाही हे विचारण्याच्या हेतूनेच जणुकाही जिवाजीने आपल्या मुलाकडे व विक्रमकैसरीकडे पाहिले. हे दोघे काही बोळले नाहीत. पण त्यांची मजूर लट्ठूसिंहावर झुकून होती. त्यांचा लट्ठूसिंहाचा यात काही डाव तर नसेल अशी शंका वाटत होती.

जिवाजी काय उत्तर देतो हे पाहण्यासाठीच की काय लट्ठूसिंह म्हणाला— “एका जातीच्या नायकाने जेव्हायला बोलावणे दिले व दुसऱ्या जातीचा नायकाने त्याला नकार दिला ही गोष्ट माझ्या उभ्या आयुष्यात मी कधी पाहिली नाही. मी कधी ऐकलीच नाही.”

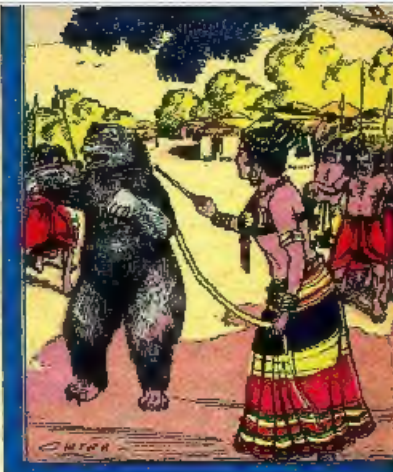
“ठीक, लट्ठूसिंह! बरे तर आम्ही सर्वच वेळ शकणार नाही. मी, शिलीमुख, विक्रमकैसरी व माझे वारपान अनुयायी एवढे येऊ. जाकी लोकांनी काळोख पडण्या-

पूर्वी आमच्या गावी पोचले पाहिजे. कारण तो पुजारी आम्ही सर्वे इकडे भुतलो की तिकडे हल्ला करणार नाही कशावरून?” जिवाजी म्हणाला.

“बरोबर आहे, तुम्ही म्हणजे, जिवाजी! त्या कुटुंबाची हावे मोठल्याशिवाय नाक्या मनावे संभाषण होणार नाही. बरे तर, निघू या.” लट्ठूसिंह म्हणाला.

जिवाजीने आपल्या अनुयायांची भार पांश वणांना माने रहायला सांगितले आणि इतर सर्वांना घबरेवून घेऊन जाऊन रात्रभर सावध रहायला सांगून पाठविले. नंतर लट्ठूसिंहाच्या अनुयायांनी आपल्या नायकासाठी एक ढोली तयार केली व तिच्यात त्याला बसवून खोली उचलून आपल्या गावाकडे निघाले. जिवाजी, शिलीमुख, विक्रमकैसरी व इतर घबर त्यांच्या बरोबर पाठोपाठ चालू लागले.

समोर एक तळ घालत राहण्यानंतर ते नाटलोकांच्या गावात आले. गावाच्या मध्यभागी लट्ठूसिंहाच्या घरासमोर वस्तीपणे लोक जमा होऊन हसत खिळत असलेले दिसले. जिवाजीला वाटले की बहुतेक त्यांनी पुजाऱ्याला धरून आपले असले. परंतु तेथे गेस्वावर त्याला लट्ठू-

सिंहाची मुलगी नयमस्ती असल्याकडून पुष्कळ गमती जमतीचे खेळ करवीत असलेली दिसली.

जिवाजीने चकित होऊन लट्ठूसिंहाला विचारले— “इतक्या छेक कर तुझ्या मुलीने या जंगली जनावराला साळ्यावर आणून माकडासारखे नाचवायला कधी काय सुरवात केली बुवा?”

“आयच्या नाटलोकात “घाहण्य मोठे जेवण आहे” अशी एक म्हण आहे. माझी ही पोली साहस दाखविण्यात माझे बरोबरी करते. तुझा मुलगा हिची बरोबरी करू शकत नाही, एवढीच शंका

मला वाटते, मी म्हटले त्याचा राम लकी माणूस जिवाची बरं का!" लट्ठसिंह प्रेमाने जापल्या मुलीकडे पहात म्हणाला.

नाममल्लीने जापला पाहताच अस्व-
लाच्या मळबातली दोरी फेकून दिली व
जापल्या कापला जाऊन चिडी मारून
म्हणाली—"बाबा! तुम्हांला चालता येत
नाही ना? कोणी म्हणाले, तसे जास्त
कायले नाही ना?"

"तसे जास्त कायले नाही, मुली! पण
आम्हाला थांबला पोडे..." असे म्हणत हसत
चिडीमुलकडे बोट दाखवून लट्ठसिंह
म्हणाला—"बा बाबाला बोलीवर बडबगारा
हा जाय कोण आहे, माहीत आहे का?
याचे नाव चिडीमुल! चिटावला भोळ्या
गरीब दिसतो, पण आहे बाबसी, काय
पण हिमत! बाः!"

नाममल्लीने चिडीमुलकडे पाहिले.
जवापात तिच्या डोळ्यात आलेले पाणी

वाळून गेले. रामाने तिचे डोळे लगत
घाले. साजल्या बोटावर बरेच दांत वेळे.
पाकपुड्या कुमीर विभू लावल्या. ती काही
डोळ्यात, एक लगेच तिने तोंड फिरवले.

चिकमकेसरी हे सर्व लक्षा घेऊन पहात
होता. चिडीमुलच्या कानात म्हणाला—
"लट्ठसिंहाने एकदम जेवण देण्याचे ठरविले,
त्याचा मूढ अर्थ काय असला याचा जाणव
विचार करीत होतो. पण तर तो विष
हालाम्हाच्या विचारात असेल. परंतु त्याची
पोरणी फक्तकालेनी विषते आहे. ती मूढ
देण्याचा विचार करीत असावी बोरा
अंभाळून रहा."

चिडीमुल काही नोक्यावर इतक्यात
बोळले कुटलेले बस्बळ मुरमुरत तयार जो
दिसले त्याला जापला पंजा मारून साडी
पाडू लावले. नाममल्ली व चिडीमुल "दूर
म्हा, दूर म्हा!" म्हणत अस्वलाच्या मागे
पावले. (पुढील गोष्ट पुढील अंकी)

चोरटे सोने

विक्रमाकानि जापला हट्ट सोडला नाही.

तो पुन्हा शाबाजवळ गेला आणि प्रेत
कांदावर कातून पेऊन स्वतःलाच्या दिशेने
मीन पडे पाडू लावला. तेव्हा प्रेतात बस-
लेला वेताळ त्याला म्हणाला—"राजा! तुला
हा सर्व पल बांगला वधू घेऊन. परंतु
इतक्यालाचा परिणाम वाईट होण्याची
शक्यता आहे. ना शेंद्रीत एक उदाहरण
म्हणून मी तुला हा वकीची गोष्ट सांगतो."

असे सांमून वेताळ गोष्ट तांबू लावला.
पण पूर्वी शप्तपुर नात्याचा मागी
घतकंड नावाचा राजा राज्य करीत असे.
हे राज्य तसे वैभवशाली नव्हते. अर्पातच

प्रजा पण गरीबज होती. म्हणून 'राजा
जापल्या ऐपतीप्रमाणे प्रजेच्या सुखरीची
भागवीत असे. प्रजा पण लावदूक जापल्या
राजाची खुती करी.

वेताळाच्या गोष्टी

सप्तपुर राज्यात तशी मोठी व्यापाराची मोठी पेठ नव्हती ती व्यापार पण भर-भरादीचा नव्हता. तरी काही साहसी व्यापाऱ्यांनी त्या गावी आपल्या पेठ्या काढल्या व समुद्रापलीकडे दूरवर व्यापार करून पुष्कळ धन मिळविले. परंतु त्यांनी मिळालेले सोने राजाच्या कृपेस मळू नये असे गुप्तपणे ठेवले. कोटघावची ख्याती प्रप्ती राजाला झाली असती ती होऊ शकली नाही. म्हणून राजाने सर्व व्यापाऱ्यांना, त्यांच्याकड जे धन आहे त्याची यादी करून पाठविण्यास कळविले. यादी पेक्षा जास्त धन त्यांच्याकडे निपात्यात ते

नष्ट केले जाईल असे पण राजाने जाहीर केले.

व्यापाऱ्यांनी त्यांच्याकडे जे धन होते त्याची यादी तयार करून राजाकडे पाठविली. परंतु त्या यादीत उल्लेख करण्यायोग्य गोष्टीच त्यांनी वगळल्या म्हणून राजाने त्यांना विचारले—“तुमचा व्यापार समुद्रापलीकडच्या देशांशी होतो आणि तुम्हांला नफा काहीच होत नाही वाटते?”

“महाराज! नफा होतो ही गोष्ट खोटी असे नाही आम्ही म्हणत. परंतु तो नफा काय कामाचा? एक जहाज बुडाले की जो नफा पूर्वी मिळाला असतो त्याच्या

दासदुष्पट तोटा सोसावा लागतो. दर्यावरील कावेरिरी करणारे जहाजे लुटतात, खलाशी मंडे करतात. कधी कधी इतकी मंदी येते की तोटा सोसून माल विकावा लागतो. पण हे सर्व कष्ट कोणा कडून बोलणार?” व्यापाऱ्यांनी उत्तर दिले.

व्यापारी जे म्हणाले ते सर्व खोटे आहे, असे राजाला वाटले. त्यांनी लपवून ठेवलेले सोने बाहेर यावे म्हणून राजाने पुष्कळ प्रयत्न केले, पण ते सर्व फोल ठरले.

सप्तपुर गावी सात्यकी नावाचा एक दुशार नागरिक रहात असे. त्याची घरची स्थिति केसाचीच होती. परंतु तो फार

धनुर होता. व्यापाऱ्यांनी धन लपविले आहे व राजाने सर्व प्रयत्न करून हाव टेकले हे सर्व तो पहात होता. राजाला वाटे तसेच सात्यकीला वाटे की व्यापाऱ्यांनी आपले गुप्त धन राजाला किंवा इतर कोणाला ही कळू नये आशा तऱ्हेने कोठे तरी दडवून ठेवले आहे. म्हणून सात्यकीने एक सामान्य लहान व्यापाऱ्याचे खोंग केले आणि मोठ्या व्यापाऱ्याची लहानमोठी सर्व कामे करून देऊ लागला. हळूहळू सर्व व्यापाऱ्यांचा त्याच्यावर पूर्ण विश्वास बसला. नंतर त्यांच्या गुप्त गोष्टी व ते आपसात बोलतात व खुणेने शब्द

वापरत त्यांचा अर्थ त्याला वांगला कळू लागला.

नंतर सात्यकी प्रत्येक व्यापाऱ्याकडे किती व कोठे धन गुप्तपणे पुरून ठेवलेले आहे हे पाहून घेऊ लागला. पुढे काही दिवसांनी व्यापाऱ्यांनी इतके काळजी पूर्वक लपवून ठेवलेले सोने नाहीसे होऊ लागले. ते सोने राबाला कळू नवे ह्या हेतूने पुरून ठेवले असल्या कारणाने चोरी जाल्याची फिर्याद राजाकडे येऊन जाणे व्यापाऱ्यांना शक्य नव्हते.

सात्यकीने चोरून नेलेले सोने स्वतःचवळ ठेवले नाही, तो बेश पालवून गरिबांच्या

घरात खिदकीतून टाकी. हळूहळू गरिबांच्या घरी देखील सोने माले व ते चाले कसे हे रहस्य कोमाला कळले. असे बरेच दिवस चालू होते.

राजाच्या कानावर ही गोष्ट गेली. राजाने ज्याच्या ज्याच्याकडे सोने सापडले त्यांना बळून आणायला आपल्या शिपायांना पाठविले. प्रत्येकाने सोने कोटून व कसे आले, हे त्यांना माहीत नसल्याचे संशितले. व्यापाऱ्यांनी पुरून ठेवलेले सोने कोणीतरी चोरून नेतो व गरिबांना वाटून टाकतो हे राजाने बोलवले. पुरून ठेवलेले सोने बाहेर काढणे कठीण होते, पण ते प्रजेला वाटल्याला पकडणे कठीण नव्हते. म्हणून राजाच्या शिपायांनी सात्यकीला पकडले.

चोरीच्या आरोपावर सात्यकीला राजाने पचकप्ती करून घुसगात टाकले. त्याला पकडून घुसगात टाकल्यानंतर चोरी व्हायची बंद झाली व सोने वाटण्याचे काम पण बंद पडलेले दिसले. यावरून सात्यकी एकदाच चोर होता हे पण स्पष्ट झाले.

संयवर गोष्ट सांगून वेताळ म्हणाला— "सर्वकडे राज्यने सात्यकीचा जाहीर सन्मान न करता त्याला सामान्य चोरसारखी शिक्षा कां केली? राजा स्वतःच

चोरटे सोने बाहेर काढू शकला नाही, ते चातुर्याने बाहेर काढून मोरगरिबांना व प्रजेला वाटल्या सात्यकीला एक सामान्य आरोपी मानून शिक्षा करण्याचे काय कारण वसू शकेल, हे नाही कळले मला. या प्रश्नाचे उत्तर माहीत असून तू दिले नाहीस तर त्याची शिक्षा मुला माहीतच आहे, तुम्हा डोक्याची शंभर छक्के होऊन तुझ्याच पांजावर लोळू लागतील."

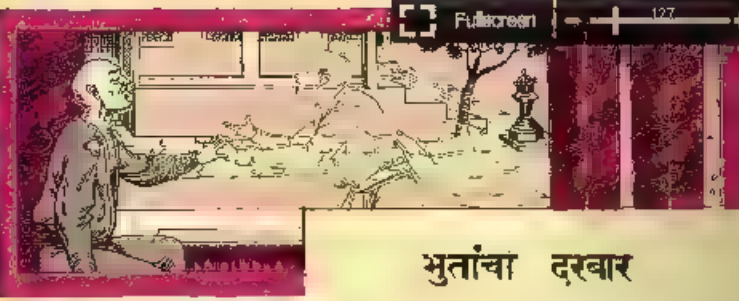
राजा विनम्रार्थे म्हणाला— "सात्यकीचा अपराध, त्याने सोने चोरले हा नव्हेच. त्याचा अपराध त्याने हे सोने राजाकडे जमा न करता प्रजेला स्वतःचीने वाटले हा होय. प्रजेच्या योगक्षमाची जबाबदारी राजावर असते. तो अधिकार सात्यकीने आपल्या हाती घेतला. नंतर व्यापाऱ्यांना आपल्या माथूला कलून घेणे पण राजाला साहजिकच जास्त आनंदमय वाटले. कारण ते अनुकूल असतील तर

व्यापाराची भरभराट होईल व करवाढ करून प्रजेला सुखी करणे शक्य होईल. त्यापूर्वी व्यापारी राजाला कळविल्याशिवाय सोने चोरून ठेवीत होते. सोने वाटून टाकण्यापेक्षा जमा करून राज्याच्या भरभराटीसाठी त्याचा उपयोग करणे जास्त आवश्यक होते. सात्यकीला सोने चोरून आणणे फक्त माहीत होते. पण व्यापाऱ्यांना सोने कसे मिळवावे हे कळत होते. म्हणून त्याला स्वतःकडे बळवून घेणे जास्त फायद्याचे होते. काही व्यापाऱ्यांनी पुन्हा धन लपवून ठेवण्याचा विचार केला तर सात्यकीला घुसगातून सुटका देऊन त्यांचा चोरटा व्यापार उघडकीला आणणे राजाच्या हातात होते. या सर्व गोष्टीचा विचार करून राजाने सात्यकीला शिक्षा केली होती."

असा तऱ्हेने राजाचे भौन भंग होताच वेताळ प्रेतसह अवृष्य झाला व झाडाला जाऊन लोंबकळू लागला. (कल्पित)

भुतांचा दरबार

जुवान देशातील लोक आपल्या प्राचीन काळातील वीरांचे पोवाडे गात असत. त्या वीर गाथात एका थुर ज्ञान्याची गाथा होती. शत्रूची समुद्रावर मूढ करीत असता त्याला वीरगती मिळाली होती. त्यानेही त्याच्या बायकोने शत्रूच्या हाती कैद झाल्यास ते अपमानस्पद होईल असा विचार करून आपल्या लहान मुलाला कडेवर घेऊन समुद्रात उडी मारून जीव दिला.

होल्बी नावाचा एक आंधळा भिकारी आपल्या तुणतुण्यावर असेच पोवाडे गाई. त्याला त्या घंघावर मोटा पाण्यापुरेसे पैसे मिळत. जे थोडे जास्त पैसे मिळत ते लपवून ठेवायला त्याला घरदार काही नव्हते. म्हणून तो एका बौद्ध मठाच्या अधिकाऱ्याच्या कृपेने मठाच्या ओसरीत त्याच्याकडे जे काही सामान होते ते सर्व घेऊन रहात असे.

एक दिवशी संध्याकाळी भुरग्यांच्या कुमारास बघात कोणी नव्हते. सगळीकडे झुकझुकाट होती. होल्बी ओसरीच्या बांबाला देऊन गृणगुणत्यासारखा मागे म्हणू लागला. त्या वेळी अचानक कोणी तरी आला व होल्बीचा हात बळून म्हणाला—“होल्बी! बू फार खान पातोस असे आमच्या महाराजांना कळले आहे. त्यांनी तुला बोलावून जाण्यासाठी मला पाठविले आहे. चल जाऊ या.”

राजाने बोलविले आहे तर जाणे माग आहे असा विचार करून होल्बी त्या मनुष्याचा हात बळून चालू लागला. आता ते दरबारात पोचले असल्याचे होल्बीने ओळखले. कारण थाला स्वियाच्या कपड्यांचा फरफर असा आवाज ऐकू आला व त्याच्या पाठोपाठ उच्चकुळातल्या स्त्रिया कवितेत त्या अंतराचा नास पण आळा

होल्बीला एका उच्चासनावर बसविण्यात आले. ‘समुद्रावर साळत्या युद्धत वीरगती प्राप्त झालेल्या वीर पुरुषाची गाथा म्हणून असा एका स्त्री कंठातून आलेला हुकूम होल्बीला ऐकू आला त्याप्रमाणे आपल्या खड्या आवाजात होल्बी आपल्याने पोवाडा म्हणू झगला. त्याचा तो पोवाडा ऐकून गायला सांगणारी स्त्री रडत असल्याचे त्याला ऐकू आले. त्या पोवाड्यातल्या वीर पुरुषाची बायकोच ती स्त्री होती, ही कष्ट होल्बीला बाहीर नव्हती.

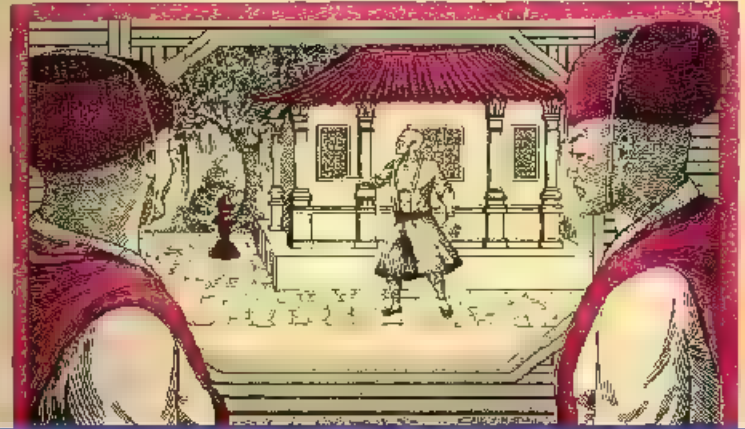
हाल्बीला हात बळून येऊन येणारा

त्याला पुन्हा बौद्ध विहाराला पोचला करून

म्हणाला—“असाच एक आठवडाभर रोज येऊन गाणे म्हटलेस तर आमचे महाराज तुला मोठे इनाम देणार आहेत.” असे सांगून तो मनुष्य निघून गेला.

असेच तीन चार दिवस होल्बी रोज दरबारात जाऊन आला. रात्री तो ओसरीत नसतो हे बौद्ध विहाराच्या अधिकाऱ्याला कळले. हा आंधळा रात्रीच्या वेळी कोठे बरे जात असेल, जस बरोबर जाऊन पाहून तर या अंधे सांगून त्याने त्या कामावर आपल्या दोघा गोकर्णावर नेमले.

संध्याकाळी सहा वाजण्याच्या सुमारास होल्बी स्वतःच उठून ओसरीत जात

असलेला पाहून नोकरांचा आश्चर्या वाटले तो कोणाचा तरी हात धरून चाळल्यासारखा दिसे, पण हात धरून नेपाऱ्याव्यक्ति मान दिसत नव्हता. ते होल्बीच्या पावोपाठ स्मशानात गेले. तेथे होल्बी एका उंच दगडावर बसून आपल्या मुंगतुऱ्याच्या घुरात गाणे म्हणू लागला. ते पाहून नोकर होल्बीच्या जखळ गेले. बोयांनी त्याचा एकेक हास घरल्या व त्याला बौद्ध विहाराच्या अधिकाऱ्यासमोर आणून उभे केले. होल्बीने चार पांच दिवस जं पडले ते जसेच्या, तसे सांगितले. ते सवने ऐकून अधिकाऱ्याला जुना इतिहास आठवला. प्राचीन काळात जी युद्ध झाली ती युद्धभूमी बौद्ध विहाराच्या शेजारीच होती. त्या स्मशानात राहणारे त्या वीर पुढ्यांचे श्रेतास्ये आसली वीर गाथा रोज ऐकायला म्हणून होल्बीला बोलावून नेत असणार. असा विचारकन विहाराचा अधिकारी म्हणाला—“होल्बी

मुळा रोज बोलावून नेणारी सुते आहेत. त्यांच्याशी तू मैत्री बाढविलीस तर ते तुझा सर्वनाश करतील.” ते ऐकून होल्बी घाबरला.

अधिकाऱ्याने होल्बीला धीर दिल्या म्हणाला—“आ खेपेस तो मनुष्य तुला घेऊन जायला आला की तू त्याच्याशी बोलून नकोस.” असे सांगून त्याच्या सर्व अंगावर त्याने काही तरी मंत्र लिहून ठेवला.

पण तो त्याच्या कानावर मंत्राकार लिहिल्याला विसरला. म्हणून होल्बीला घेऊन बाण्यासाठी जेव्हा भूत आले तेव्हा त्याला होल्बीच्या कानाशिवाय दुसरे काही विसले नाही. म्हणून त्या भुताने त्याचा कान धरून त्याला जोराने ओढले. तेव्हा त्या भुताच्या हातात होल्बीचा फस्त कानच आला कान तुटल्यावर कळा येऊ लागल्या. पण तो तेवून उठला नाही. तो स्वतःचीच पयडे पुटपुटला—“इतके दिवस त्या भुतांसाठी गाणे म्हटले त्याचे हेच वसिस मिळाले.”

हितोपदेश

कांभोज देशाचा राजा जयसिद्धी' थाला विजय नावाचा एक मुलगा होता. तो एक क्रूर, पराक्रमी व साहसी तरुण होता. त्याला युद्धविद्या पण उत्तम अवगत होती. युद्धाचे आवेपेच, व्यूहरेचना इत्यादी-मध्ये त्याचा हात घरणारा जवळपास कोणी नव्हता.

विजयच्या मनात साहसाची कामे करण्याची मोठी म्हुत्वाकांक्षा होती परंतु त्याच्या बरोबर नित्य अंगरक्षक असत व ते त्याला काही करू देत नसत.

मुबराजाने आपल्या राज्याभिषेकाच्या पूर्वी सवने राज्यभर एकदा पर्यटन करून यावे अशी इच्छा बडिलांजवळ व्यक्त केली व राजाने त्याला आनंदात परवानगी दिली. म्हणाला—“होय! तू होणारा राजा, राज्यात कोठे काय आहे हे स्वतः पाहून येणेच बरे. प्रजेची सुखदुःखे काय आहेत ती तू

पाहून घ्यावीस हे भावी राजाच्या शोभेसेच आहे. तू पर्यटन करीत असता मुख्य काळून तीन गोष्टी लक्षात ठेव. पहिली गोष्ट म्हणजे बोझा वेळ देखील तू एकटा कोठे जाऊ नकोस दुसरी गोष्ट, तू जिघांती घेव्यासाठी कोठे बांबला हर पुढे जाण्यापूर्वी एकावा लाजू बाजूला पक्षाण्याशिवाय पुढे जाऊ नकोस. तिसरी गोष्ट, आपल्या रानात अस्वले पुष्कळ आहेत. चुकूनदेखील त्यांची खोड काढू नकोस. जमितीवर स्वस्थ पडून असलेल्याच्या घाटला अस्वळ जात नाही म्हणून अस्वळ बाढळलेच तरी आपले शौर्य त्याच्यासमोर दाखविण्या ऐवजी जमिनीवर गेल्यासारखा स्वस्थ पडून रहा.”

विजयने राज्यभर एकट्यानेच पर्यटन करण्याचा विचार केला, परंतु राजाने तशी परवानगी दिली नाही व त्याच्या बरोबर दोघां हुशार थोड्यांना पाठविले.

अरण्यातून जाण्याची गरज नाही आपण बाहेरून पलीकडे जाऊ या."

ते ऐकून विजयच्या सर्वांसाठी जंगल काही भडका उठाला. परंतु स्वतःचा राग आवरून व थोडसे धातुर्य दाखवून ती दोघा भगवतकांसा म्हणाला— "जंगलाच्या उजव्या बाजूने गेल्यास वरें होईल की डाव्याबाजूने हे तुम्ही दोघे थोडे दूर वळून पाहून या. तुम्ही दोघे थोडेपसंत मोठ्याची वाट पाहता."

ते ते ऐकून बाजूने निघून गेले. ते दोघे

कितीक बांधांना ठार करणे डाव्या हाताचा सेठ आहे पुरुषासारखा पुरुष मी आणि बायकासारखी सोबत मला कशाला? बुवराज निघार करू लागला.

ज्या ठिकाणी बसून त्याने काही वेळ विश्वाची घेतली तेथून उठून तो पुढे निघाला. थोडे थंतर चालून गेल्यावर त्याला अरण्यात कोठून तरी एक विचित्र आवाज ऐकू आला. असेल एखादे जंगली जनावर, असा विचार मनात येताच त्याचा हात एकदा तलवारीच्या मुठीवर गेला. पण तलवारच नव्हती. ज्या ठिकाणी विश्वांती घेण्यासाठी तो थांबला होता तेथे त्याने तलवार वाचूला

काढून ठेवली होती व निघताना तो तेथेच विसरून आला होता.

इतक्यात समोरून गुरगुरत एक दोन अस्वलं येत असलेली त्याला दिसली. दोन अस्वले होते. हातात सलवार असती तरी दोन्ही अस्वलांशी दोन हात करणे कठिण होते. अस्वलांसमोर आपले शौर्य व बळ दाखवू नकोस, मेल्यासारखा जमिनीवर पडून रहा, असे वडिलांनी सांगितले होते ते त्याला आठवले. त्याप्रमाणे लगेच तो जमिनीवर निदन्न उतरावा म्हणून राहणाला अस्वलांनी त्याच्याकडे हुकून बुद्धा पाहिले नाही आणि पुढे निघून गेली.

विजय उठला व त्याने जेथे बापाला ठार केल्यावर विथांती घेतली होती तेथे आला. तत्काच तेथेच होती. ती घेऊन व पुढे जाण्याचा विचार सोडून देऊन परत फिरला व जेथे अंगरक्षकांना येतपसंगी तो वाट पहात बसणार होता तेथे येऊन बसला. दोघे अंगरक्षक युवराज दिसत नाही असे पाहून त्याचा शोध काढीत हिडत होते.

ऐन दुपारची वेळ होती. कडक उन्हा पडले होते. विजयला भूक लागली होती व तहान पण लागली होती. जवळच त्याला एक बाग दिसली व बागेत एक सरोवर दिसले. सरोवर दिसताच त्यात लुकी मारून पोढे ते दुवावे असे त्याला वाटले. त्याप्रमाणे त्याने कपडे काढून काठावर ठेवले व पाण्यात उडी मारून पोढू लागला. स्नान करून काठावर येऊन पाहातो तर त्याचे कपडे त्याला बिते नासे झाले. त्याने पारी बाजूला एक तबोर फिरवून पाहिले.

वर पाहिले माडावर माकडे होती. त्यांच्या जवळ त्याचे कपडे होते. माकडे ते कपडे उलट हुलट करून पहात होती. म्हणून मधून वातांनी कुरतडीत पण होती.

मी एकटा नसतो तर असे झाले नसते. बाळांनी सांगितले होते ते बरोबर होते अंगरक्षक असले तर भाकडांनी कपड्यांना हल लावला नसता.

काय करावे हे त्याला सुचेल. त्याने माकडांना दगड मारायला सुरवात केली. माकडांनी रागाच्या भरात त्याचे कपडे देकले. कपडे मिळाले, परंतु फाटून गेलेले होते ते फाटके कपडेच त्याला बाळावे लागले. इतक्यात त्याचे अंगरक्षक पण त्याला शोधत तेथे आले.

तेव्हापासून विजयन, वाडिलांनी, ज्या गोष्टींची खुणगाठ बांधून घ्यायला त्याला सांगितली होती ती त्याने बांधून घेतली. त्यानंतर त्याचे पर्यटन निर्विघ्न सार पडले.

हुंडा

फार पूर्वी कांचीपुरम येथे विश्वगुप्त नावाचा एक कैस्य रहात असे. त्याच्या बायकोचे नाव गुणवती असे होते. त्यांचा चार मुले होती. कधीकाळी त्या वैश्य कुटुंबाची यशना श्रीमंत व्यापाऱ्यात होत असे. परंतु तूत त्यांची आर्थिक स्थिति चांगली नव्हती. म्हणून चौघा मुलांना स्वतःच्या व कुटुंबाच्या पोटापाण्यासाठी मेहनत करावी लागे. मोठ्या मुलाचे नाव रामगुप्त होते. चौघा मुलांत तोच एक हुशार होता. बाकी तिघे निरक्षर होते. मुलांच्या लहानपणीच विश्वगुप्त घरक पावला. मुलांची सर्व जबाबदारी गुणवतीवरच येऊन पडली. एक योग्य सून पाहून तिने रामगुप्ताचा संसार घाटून दिला कारण पुढे त्या काळील तर तो एकटाच होता. संसाराचा गाढा जालविष्याची योग्यता होती ती पण त्या एकट्यातच होती.

पुढे काही दिवसांनी रामगुप्ताला एक मुलगी झाली. तिचे नाव वसुमती असे ठेवण्यात आले. वसुमती जन्मली तेव्हा पासूनच गुणवतीने अक्षर घरले. शीघ्र पाणी पुष्कळ केले. पण गुण मुलीच पडला नाही. अंतकाळ जवळ येऊन ठेपला असल्याचे ओळखून तिने आपल्या मोठ्या मुलाला जवळ बोलाविले. ती मोष्ट रामगुप्ताच्या घाकट्या मावडांना कळली. आईने कोठे तरी गेले गुप्तपणे ठेवले आहेत व ती मोष्ट भावाच्या सांगणार असेल म्हणून तिचे आज जवळच भितीला कान लावून ऐकत उभे राहाले.

रामगुप्ताला साडेवर बसायला सांगून गुणवती म्हणाली-“मुला! बाळा! आपल्या देव्हान्याच्या खाली सांब्याच्या लोट्यांत सोन्याची काही साणी ठेवलेली आहेत पण त्यांना हात लावता कामा नये.

वापूची जातल्या कुठारील एका बोकांगी हात लावल्याचा प्रयत्न केला आणि त्यांच्यावर मोठे प्रसंग ओढवले. म्हणून पुढच्या पिढीला या गोष्टीची जाणीव आभाळ करून देण्याची जबाबदारी सुस्पष्टावर आहे.”

“होय माई! पण तेच त्या सोडपा पुरून कोणी ठेवल्या? तुला माहीत आहे का?” रामगुप्तने विचारले—“आपल्या कुळात पूर्वी कोणीतरी वार्दने त्या मरण यण्यापूर्वी पुरून ठेवल्या व ‘मी पुन्हा जन्म घेऊन ते गुप्त घन घेईन. तोपर्यंत कोणी हात लावू नये. हात लावल्यास सत्काळ त्यांना मरण घेईल’, असे सांगितले

होते. म्हणून, रामगुप्ती मनुष्यती स्फुर्तीला ओस्कार देताने तिचे कळाले. ओस्कार देताने तिचे कळाले.

आईने जे सांगितले ते सर्व रामगुप्ताच्या भावंडांनी ऐकले व सरळ देव्हान्या जवळ गेले. देव्हारा उचलून बाजूला ठेवला व जमीन खणून पाहिली, तेव्हा त्यांना पाच तांब्यांच्या सोडपा मिळाल्या. प्रत्येक तांब्यात सोन्याची नाणी भरलेली होती व तांब्यांच्या तांब्याला सोन्याची तार बांधलेली होती. रामगुप्ताला ही गोष्ट कळली तेव्हा भायत भाऊ भायल्या भाऊतच भावंडांना समजावून सांगितले. पण कोणी ऐकले नाही. त्या तिघां भावंडात जो सर्वात मोठा होता त्याने लोटी घेऊन उचलण्याचा यत्न केला, पण ती जागची हालत नव्हती. म्हणून त्याने खूप खोर लावला. पण ती लोटी बाहेर तर आलीच नाही, उलट तो घड्या लागल्या सारखा स्तब्ध पडला व भडामडा रक्त बोकला. ते पाहून छत्र बोधे भावले पळून गेले. तेव्हा सोडपा भावने लह्या बुजवला व जमीन सारली करून पुन्हा देव्हारा पूर्वी सारखा ठेवून दिला.

कित्येक वर्षे लोटली, वसुमती लहानाची मोठी झाली. बरगोष्टनाची काळजी लागली रामगुप्ताला. बोय वर पाहिले म्हणजे

हुंडापण तत्काच घावा लागणार. पण तेवढे धन कोठून येणार?

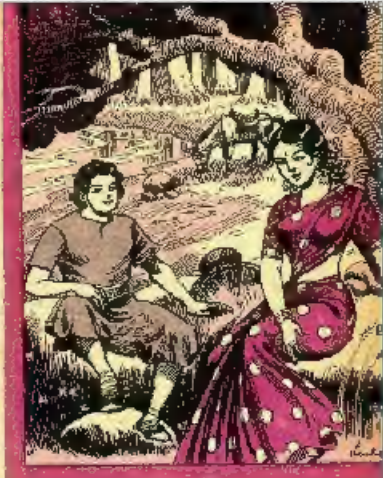
एकदा वसुमती पाणी बागायला नदीवर गेली. एक तरुण युवक घोड्यावर बसून तिकडे येत असताना तिला दिसला. त्याला पाहून ती मनातल्या मनात म्हणाली—“किती सुंदर आहे!”

त्याच वेळी त्या तरुणाने पण तिला पाहिले व मनातल्या मनात म्हणाला—“किती सुंदर आहे!”

त्या तरुण युवकाचे नाव रामगुप्त, व त्याच्या वडिलांचे नाव प्रसन्न गुप्त असे होते. कांचीपुरमच्या श्रीमंत घराण्यापैकी त्याचे एक घर होते. त्याच्याकडे येवढे धन व वैभव होते, तितकाच तो लोभी पण होता. त्याच्या मुलाला चांगल्या मोला हुंडा मिळाल्याशिवाय त्याचे क्रोध करायचे नाही असे तो सर्वांना सांगत असे.

बोधांनी प्रथम परस्परांना पाहिले तेव्हा पासून कित्येकदा त्यांची नवीन भेट झाली व त्यांचे परस्परांवर प्रेम जडले. “मी लज्ज करीन तर तुझ्याशीच.” असे रामगुप्ताने वसुमतीला उघड सांगून पण ठाकले.

त्या दिवशी वसुमतीने घरी गेल्यावर ती गोष्ट आपल्या वडिलांना जाऊन सांगितली.

तेव्हा रामगुप्त प्रसन्न गुप्ताला जाऊन भेटला व म्हणाला—“माझ्या मुलीला आपली सून करून घ्या. बोधांचा जोडा छान शिमेला, पहा.”

“माझ्या मुलाला हजार पुतळ्यांचे सोने हुंडा म्हणून देणार वसाळ तर लक्षाच्या बोळी बोलायला मी तयार आहे. नाही तर ती गोष्ट पुन्हा कधी बोलायला सायची गरज नाही.” प्रसन्न गुप्त म्हणाला.

रामगुप्ताने बरी आत्मावर ते सर्व मुलीला सांगितले.

रात्री सोपल्यावर वसुमतीला स्वप्नात सोन्याच्या पुतळ्यांनी भरलेल्या तांब्याच्या सोडपा त्या देव्हान्याच्या स्तब्ध अस्त्याचे

विसले. परंतु त्या स्वप्नातल्या गोष्टी-कडे तिने दुर्लक्ष केले. परंतु ते स्वप्न दररोज दिसू लागले. म्हणून उजाडल्यावर एकाही ती आपल्या वडिलांना म्हणाली-
 “बाबा! मला रोज रात्री स्वप्नात देव्हान्याच्या खाली पुरलेल्या, सोन्याच्या पुतळ्या भरलेल्या पांच त्यांच्याच्या लोट्या दिसतात. मग ते खरे का हो?”

“बापरे! तुला त्या स्वप्नात दिसल्या तशा आहेत ही गोष्ट खरी आहे. परंतु त्या विसरून जा माझे आई! त्यांना जो हात लावतो त्याचा सर्वनाश होतो.” बाप मुलीला म्हणाला. नंतर त्याने, मुलीच्या आधीने अंतकाळी जे सांगितले ते व त्याच्या बोट्यासमोर बाकटा भाऊ त्या लोट्यांना हात लावताच कसा रक्त बोकला ते सांगितले.

बापाने जे सांगितले त्यावर वसुंधतीने बराच वेळ विचार केला व मनातल्या

मनात एक गोष्टीचा बुड निश्चय केला. बापले लग्न मानुगुप्ताशी झाले नाही तर बापले जीवितच मध्ये तर मानुगुप्ताचे जीवित हुंडा ज्येष्ठ जाणार. त्यापेक्षा त्या लोट्यांना हात लावून भरणे आले तर बरे. कारण त्यात तिचा एकटीचाच जीव जाणार. असा मनाशी विचार करून बाप ‘नको नको’ म्हणत असता तिने देव्हान्या खालची जमीन खणली व पुरलेल्या त्या पांचही लोट्या सहज बाहेर काढल्या. रामगुप्त ते पाहून चकित झाला.

प्रत्येक लोटीत पांच पांचवे पुतळ्या होत्या. एकूण अडीच हजार पुतळ्या होत्या. तर मग हे सारे वसुंधतीनेच पूर्व जन्मी पुरून ठेवलेले सन असले पाहिजे. रामगुप्ताला आता संशय उरला नाही.

त्याने मानुगुप्ताशी मुलीचे लग्न एक हजार पुतळ्याचा हुंडा देऊन करून दिले.

विचित्र चढाओढ

अंगवेष्टाचा युवराज जयदेव अनुविधेत पारंगत होता. त्याच्या बरोबर नेहमी

रानात रामदी बनावरांची शिकार करते. आंगराळ श्रेयाश राहणाऱ्या लुटेऱ्यांच्या

बाबत जयदेव याच्या मनात नेहमीच उत्सुकता होती. त्याच्या बरोबर

बरोबर, तसाय अलशी, लमणा ही फार

जाणता. त्यांच्याबरोबरच जयदेव याच्या बरोबरच जयदेव याच्या बरोबरच

जयदेव याच्या बरोबरच जयदेव याच्या बरोबरच जयदेव याच्या बरोबरच

जयदेव याच्या बरोबरच जयदेव याच्या बरोबरच जयदेव याच्या बरोबरच

जयदेव याच्या बरोबरच जयदेव याच्या बरोबरच जयदेव याच्या बरोबरच

जयदेव याच्या बरोबरच जयदेव याच्या बरोबरच जयदेव याच्या बरोबरच

जयदेव याच्या बरोबरच जयदेव याच्या बरोबरच जयदेव याच्या बरोबरच

जयदेव याच्या बरोबरच जयदेव याच्या बरोबरच जयदेव याच्या बरोबरच

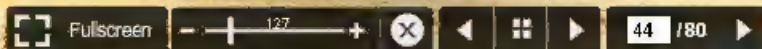
जयदेव याच्या बरोबरच जयदेव याच्या बरोबरच जयदेव याच्या बरोबरच

जयदेव याच्या बरोबरच जयदेव याच्या बरोबरच जयदेव याच्या बरोबरच

जयदेव याच्या बरोबरच जयदेव याच्या बरोबरच जयदेव याच्या बरोबरच

आहे ना? माझ्या डरवारी पुन्हा चौकरी
करायला आला आहेस वाटते?''

“महाराज, जाब भी आपच्या दरबारी नोकरी संपण्यासाठी आले नाही. आम्ही युवराज जयदेव यांच्या मनात वागली मूलगी नव्हता हिच्याची लान काढते आहे. याच काळासाठी त्यांनी मला आपल्या दरबारी पाठविले आहे. महाराजांनी राज-कन्येला माझ्या बरोबर घाईवण्याची व्यवस्था करावी.” विजय वित्तयुक्तक म्हणाला.

ते ऐकून राजास मनस्वी राग आला.
म्हणाला-“चोड, तमकहरास ! तीन वर्षे
तू माझे मोठे खातेस आणि आज तू हे
घोळतो आहेस ? एकडा या बुष्टाला !
स्वामिनेही ! काळ कोरडीत टाका याला.
उषाणी मरू दे त्याला तेथे.” क्षणभर दूर-
बागल कोंभी काही ओसले नाही की
हालचाल केली नाही, सर्व दरदारी
भयकपित स्तब्ध जागच्या जागी उभे होते.

सहित तयार झेळून घेवें पावे नाहीतर
पोकल देऊन वाजला व्हावे."

विक्रमची गर्जना ऐकून कोणाची पुढे यायची
 खालीच होईना. त्यांना विक्रमच्या परा-
 क्रमाची पूर्वीपासूनच चांगली कल्पना
 होती.

मणिपूरच्या राजाला प्रसंग बोळखायला येत नाही. त्याचा आवाज एकदम खाली पडला. म्हणाला—“विक्रम! तुझ्या युवराजाची लक्षमायी विवाह करव्याची इच्छा आहे, एवढेच ना? मी तिला तुझ्या नरीनर पाठवून देतो. तुझ्या पराक्रमामाची परीक्षा येण्याची भांडी हळूच होती.” त्या वेळी विक्रमाच्या तलवारीचे टोक राजान्याच्या छातीपसून कसत एका वितेवर होते.

राजाने म्हटल्याप्रमाणे लक्ष्मणाला पाठ-
विण्याची व्यवस्था केली. ती एका घोड्या-
वर बसून त्या दोंयांच्या बरोबर निघाली.

पांते एका जागी संस्थाकाळ झाली व
काळोख पडू लागला. सर्वांना एका भव-
शाळेत उतरावे लागले. राजकुमारीला
मध्ये होपवून दोघे साहाय्य देण्याच्या हेतूने
दोन्ही बाजूला तळवार व शाला ठेवून
होपले.

अनातक मध्यरात्रीच्या सुमारास विक्रमजी
शोध मोडली. पोड्यांच्या टापांचा जावावा
ऐकून तो दबकून उठून बसला. जावावा
जबळ जबळ येत होता. भाला हातात घेऊन

घर्मलाळेच्या बाहेर आला. कोणीतरी थोडा हातात माला वेडून कवच व शिरस्त्राण घारण करून त्याच्याकडेच येत असलेला त्याला दिसला.

जवळ आल्यावर त्या थोडेस्वाराने पोढ्याला थांबविले.

विक्रमने आपल्या माव्याच्या टोकातून त्याने विचारला, "तुम्हाला काय दिसले?"

तू? तुला यमलोकी पाठविण्यापूर्वी मी तुला विक्रम म्हणाला. तू आहे. माझ्या बरोबर एकट्यात उभा राहण्याची तुझी हिंमत? मणि-एक ही सदाशिव एवढी हिंमत मला माहीत आहे."

"लागोपाठ तीन वर्षे दररोज मला पाहून हो ओळखले नाहीस वाटते?" बावकी आवाज होता.

विक्रम धकित होऊन म्हणाला-"कोण लीलावतीदेवी! अशा मध्यरात्रीच्या वेळी?"

लीलावती थोड्यावरून खाली उतरून म्हणाली-"माझ्या विवाहापूर्वी तू माझ्या धाकट्या बहिणीचा विवाह करून घ्यायला निघाला आहेस? हे धर्मविषय काम करायला तू तयार कसा काय झालास? माझा विवाह देखील तुच का नाही कोठे लावून देत?"

"मी जर कोठून आणू?" विक्रमने विचारले.

"तरसग सूच ही लम्नाला तयार! तू यापूर्वी कधी विचारले असतेस तर मी तुझ्याशी केव्हांचे लग्न केले असते. तू कधी विचारले होतेस का? म्हणून मीच विचारते आहे." लीलावती म्हणाली.

याहून माझे थोडे शाय्य ते काय अस-जाण? मी तयार आहे. लीलावतीदेवी."

तू? तुला यमलोकी पाठविण्यापूर्वी मी तुला विक्रम म्हणाला. तू आहे. माझ्या बरोबर एकट्यात उभा राहण्याची तुझी हिंमत? मणि-एक ही सदाशिव एवढी हिंमत मला माहीत आहे."

आपला पदरी नोकरी करणारा विक्रम आपला साडू होणार व आपली बरोबरी करणार हे शत्रू विक्रमच्या मनात राहून गेले. म्हणाला-"तू माझ्या मोठ्या भेदुणीची लग्न करणार हे नाही मला पतंत. माझ्या भेदुणीचे लग्न माझ्यासारख्या कोणत्या तरी युवराजाशी, निदान राजकुमाराशी व्हावे अशी माझी इच्छा आहे." जयदेव म्हणाला.

जयदेव जे म्हणाला ती गोष्ट विक्रमला झोंवली. तरी स्वतःला जावस्तून वांतपणे म्हणाला-"मी लीलावतीशी स्वतः लग्नाला तयार झाले नाही. तिनेच माझ्याशी लग्न करण्याची इच्छा व्यक्त केली आहे. तिच्या इच्छेप्रमाणे मी लग्नाला तयार झाले, एवढेच."

जयदेवने लीलावतीला कोणत्या तरी युवराजाशी किंवा राजकुमाराशी लग्न करण्यास सांगितले. पण लीलावती म्हणाली-"विक्रमहून कोणी मोठा शूरवीर असेल तर मी त्याच्याशी लग्नाला तयार आहे."

विक्रमने लगेच शौर्याची परीक्षा घेण्यासाठी आवश्यक व्यवस्था केली. शौर्याची परीक्षा कोणत्या शोष्ठीत करावयाची हे लीलावतीने सुचविले.

लीलावतीने एक तलवार पुरून ठेवायला सांगितले. नंतर तिने विक्रमला बाणांचे अणकुचीदार टोक काढून बाण त्या तलवारीला मारायला सांगितले. बाण तलवारीला लागला व उभा चिरला गेला. रोन्ही भाग सारखे होते.

नंतर जयदेवच्या मित्रमंडळी पैकी वीरांनी प्रयत्न करून पाहिला. परंतु कोणाला ते साबले नाही. तेव्हा जयदेवला विक्रमशी लीलावतीच्या लग्नाला होकार द्यावा लागला.

विक्रम लीलावती बरोबर मणिपूरला गेला. मणिपूरच्या राजाने त्याला आपला सेनापती नेमले. पुढे राजाने त्यालाच आपला वारस म्हणून नेमले.

वेजात
अंधशुद्ध
पूरच्या
नाही.